

СЛІДЧО-ОПЕРАТИВНА ГРУПА: ПРАВОВИЙ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ АСПЕКТИ

Слідчо-оперативна група (СОГ) як організаційно-тактична форма взаємодії органів слідства та дізнання виникла і вдосконалювалася на базі трансформації групового методу розслідування в його нову якість – особливий колективний тип функціональної організації діяльності по розкриттю та розслідуванню злочинів.

Вперше подібні групи стали створюватися при чергових частинах районних, міських відділів внутрішніх справ для розкриття і розслідування конкретних злочинів [1, с.230–231]. У подальшому ефективність такої форми взаємодії підтвердила і практика. Більш того, якщо раніше можливість і необхідність їх створення та діяльності в юридичній літературі піддавалася критиці [2, с.14–15], то за останні роки робіт, які заперечували б доцільність використання цієї форми взаємодії слідчого з органом дізнання, нами не виявлено.

Такі групи отримали досить широке поширення в діяльності не тільки правоохоронних органів України, а й за кордоном. Так, наприклад, в США органи розслідування створюють «зведені» слідчі формування, до складу яких включаються й співробітники, які здійснюють оперативні функції. До їх складу входять співробітники Федерального бюро розслідувань (ФБР), Служби внутрішніх доходів (СВД) та інших федеральних органів. Крім того, є приклади створення слідчо-оперативних груп по розслідуванню транснаціональних злочинів.

Однак, у сучасній літературі сутність та зміст слідчо-оперативної групи досліджені недостатньо. Зараз зустрічаються різні міркування щодо характеру взаємодії в ній. Так, на думку одних учених, СОГ представляє собою форму процесуальної взаємодії співробітників різних служб [3, с.496]. На думку інших авторів, слідчо-оперативна група є непроцесуальною формою взаємодії, певним організаційним об'єднанням, яке об'єднує для спільної роботи слідчого, співробітників органу дізнання та інших спеціалістів [4, с.234]. Створення слідчо-оперативної групи, на відміну від доручення проводити досудове слідство декільком слідчим, не зв'язано із виникненням якихось кримінально-процесуальних правовідносин [5, с.150].

На наш погляд, жодна з цих позицій не є правильною. Думається, що діяльність СОГ передбачає використання як процесуальних, так і не процесуальних форм взаємодії, поєднання процесуальних і непроцесуальних методів розслідування, і саме тому, як показує практика, подібні групи є найбільш оптимальним і продуктивним організаційним об'єднанням. Таким чином, СОГ є змішаною організаційно-процесуальною формою взаємодії.

Як влучно зазначив І.Ф.Герасимов, діяльність слідчо-оперативних груп не суперечить закону, так як «... у ньому передбачається необхідність поєднання оперативної і слідчої функції при розслідуванні кримінальних справ» [1, с.226]. Саме таке поєднання є сутністю поняття «слідчо-оперативна група» і основним мотивом при її створенні.

Зупинимось тепер на змісті поняття «слідчо-оперативна група». У літературі зустрічаються різні його визначення. Так, Г.А.Кокурін вважає, що слідчо-оперативна група «представляє собою організаційне формування (постійного чи тимчасового характеру), яке складається зі слідчого (слідчих), оперативних співробітників органів внутрішніх справ та інших спеціалістів, що використовують властиві їм засоби та методи роботи, і яке створюється для кращої організації роботи по розкриттю та розслідуванню злочинів» [6, с.23]. У цьому визначенні автор під іншими спеціалістами розуміє «співробітників експертно-криміналістичних та інших підрозділів. Їх участь в слідчо-оперативних групах завжди тимчасова, оскільки вони виконують більш вузькі завдання».

До позитивних моментів даного визначення, на наш погляд, слід віднести вказівку автора на використання її членами притаманних їм засобів і методів роботи. Разом з тим, викликає заперечення обмеження автором визначення досить різнопланової діяльності СОГ рамками тільки організаційного формування.

Бажанов С.В. визначає слідчо-оперативну групу як «організаційно-процесуальне формування слідчих і оперативних співробітників ОВС, які під керівництвом слідчого, що прийняв справу до свого провадження, забезпечують спільне, узгоджене за цілями, місцем і часом, розкриття та розслідування складних і великих за обсягом кримінальних справ про найбільш небезпечні злочини» [7, с.12].

Перевагою цього визначення є вказівка на СОГ як на організаційно-процесуальне формування і на підлеглість учасників групи її керівнику-слідчому. Однак, ми вважаємо, що приведені визначення, незважаючи на його переваги в порівнянні з попереднім, також має певні недоліки. Зокрема, не можна погодитись із невиправданим звуженням кола злочинів, для розслідування яких створюються СОГ. Як буде показано нижче, СОГ можуть створюватися не тільки для розслідування складних і великих за обсягом кримінальних справ про найбільш небезпечні злочини, але й для вирішення менш глобальних завдань. Наприклад, в органах внутрішніх справ успішно функціонують чергові слідчо-оперативні групи, які створюються для розкриття злочинів, що скоюються в чергову добу; СОГ можуть створюватися і для провадження однієї слідчої дії.

Крім того, в обох процитованих визначеннях поняття слідчо-оперативної групи дещо звужене й коло суб'єктів, що можуть брати участь в групі, яке обмежується слідчим і оперативними співробітниками ОВС. Як свідчить практика, до складу СОГ можуть входити слідчі інших відомств (прокуратури, СБУ, податкової міліції), й інші співробітники органу дізнання – співробітники ДАІ, дільничні інспектори міліції та ін., які не є оперативними працівниками, а також співробітники інших правоохоронних органів (інших органів дізнання).

Практика показує, що в правоохоронних органах можуть створюватися різні формування, призначенням яких є вирішення завдань, зв'язаних з розкриттям і розслідуванням злочинів. У відомчих документах та в юридичній літературі можна зустріти різні назви цих формувань: слідчі бригади, оперативні групи, оперативно-слідчі групи і, нарешті, слідчо-оперативні групи. Таким чином, виникає необхідність у з'ясуванні відмінностей СОГ від інших подібних формувань і вже після цього сформулювати визначення загального поняття «слідчо-оперативна група», у якому такі відмінності були б враховані.

Насамперед, розглянемо особливості такої кримінально-процесуальної категорії, як «слідча група (бригада)».

Слідча бригада – це процесуальна форма розслідування кримінальної справи, груповий (бригадний) метод розслідування, який допускає участь у його провадженні декількох слідчих. Кримінально-процесуальне законодавство (ст.119 КПК) регламентує зв'язані з цим основні процесуальні моменти:

- розслідування групою допускається у випадку складності та великого обсягу справи;
- створення групи оформлюється спеціальною постановою;
- з метою забезпечення прав учасників кримінального судочинства, зокрема права на відвід будь-якого члена групи, постановова оголошується обвинуваченому (підозрюваному) та іншим учасникам процесу (наприклад, потерпілому);
- справу до свого провадження приймає один із слідчих, який призначений керівником групи.

На підставі порівняльного аналізу категорій «слідча бригада» та «слідчо-оперативна група», можна виділити основні відмінності між ними та зробити певні висновки, які мають теоретичний і практичний інтерес.

По-перше, на відміну від слідчих бригад слідчо-оперативні групи в кримінально-процесуальному законі не згадуються. Питання їх організації та діяльності регламентуються відомчими нормативними актами.

По-друге, слідча бригада формується тільки зі слідчих, а СОГ завжди складається з слідчих, оперативних співробітників органів дізнання, а інколи й інших спеціалістів.

По-третє, за характером своєї діяльності слідча бригада представляє собою кооперацію осіб, які здійснюють одну функцію, і які використовують однакові засоби і методи роботи, тобто характеризується функціональною єдністю та однорідністю дій або їх комплексів. СОГ якісно відрізняється від слідчої бригади. Це кооперація іншого рівня, якій притаманний більш високий ступінь організації праці.

По-четверте, мають місце й інші відмінності в функціонуванні слідчої бригади та слідчо-оперативної групи. Наприклад, слідча бригада створюється, як правило, з моменту порушення кримінальної справи і діє до закінчення розслідування. Слідчо-оперативні групи можуть створюватися не тільки в порушених кримінальних справах, а й для огляду місця події, розкриття злочинів минулих років тощо.

По-п'яте, найбільш істотною ознакою, яка відрізняє слідчо-оперативну групу від слідчої бригади, є їх функціонально-цільове призначення та зміст їх діяльності. Слідча бригада створюється для розслідування, її діяльність носить дослідницький характер, оскільки члени бригади в основному досліджують вже відомі обставини справи. Діяльності ж слідчо-оперативних груп в будь-якій ситуації властива пошукова, розшукова направленість. У деяких випадках до слідчо-оперативної групи включаються й інші фахівці (співробітники експертно-криміналістичних підрозділів, судово-медичні експерти та ін.), що має свою специфіку в роботі групи.

Не є слідчо-оперативною групою і об'єднання іншого характеру, наприклад, коли до складу групи входять тільки оперативні співробітники. Таке формування йменується оперативною групою.

На практиці створюються й групи, до складу якої входить слідчий, але її керівником є оперативний співробітник. Такі групи створюються до порушення кримінальної справи, наприклад, для проведення заходів по реалізації оперативних матеріалів, і не вирішують завдань розслідування. Слідчий при цьому не виконує своїх процесуальних функцій, а лише допомагає оперативним співробітникам в підготовці та оформленні матеріалів, які в майбутньому можуть бути використані як докази. Тому таке формування слід називати оперативно-слідчою групою.

Взаємодія в складі слідчо-оперативної групи відрізняється також і від інших форм взаємодії органів досудового слідства та дізнання, таких, наприклад, як дача слідчим доручень і вказівок органу дізнання про проведення слідчих, розшукових дій чи оперативно-розшукових заходів, а також і від надання допомоги

слідчому при провадженні окремих слідчих дій (ст.ст.104, 114, 66 КПК),

По-перше, така взаємодія, як правило, має разовий, несистематичний характер.

По-друге, з такими вимогами слідчий письмово звертається до начальника органу дізнання, який потім передає підлеглим це доручення для виконання. При постійній же взаємодії (в складі СОГ) слідчий сам дає завдання (як у письмовій, так і в усній формі) співробітникам органу дізнання, які входять до складу слідчо-оперативних груп (її безпосереднім виконавцям), в результаті чого економиться час, краще усвідомлюється зміст завдання, його мета [8, с.143].

По-третє, слідчо-оперативна група від інших форм взаємодії слідства та дізнання відрізняється тим, що її організаційно-управлінська побудова завжди спрямована на упорядкування внутрішньої структури діяльності різних суб'єктів. Будь-яка інша група (сукупність), до якої входять слідчий, оперативні працівники та інші фахівці, які здійснюють роботу на місці події, комплекс слідчих дій і оперативно-розшукових заходів по розкриттю злочину, не є слідчо-оперативною групою, бо організаційно-управлінська структура її діяльності не упорядкована, організаційно не оформлена.

На підставі вищевикладеного, вважаємо, що, для того, щоб сформулювати визначення слідчо-оперативної групи, яке найбільш повно і всебічно відображатиме її сутність, необхідно насамперед встановити характерні ознаки даного поняття. На нашу думку, до таких ознак можна віднести наступні:

Організованість. СОГ – це формування, яке створено не стихійно, а на підставі рішення компетентної посадової особи чи відповідного органу, яке має свою систему і структуру, діяльність якого організується (направляється) певним суб'єктом. За цієї умови діяльність співробітників, які входять до СОГ, буде не тільки спільною, але й узгодженою, а отже, і більш продуктивною, так як це виключає паралельну роботу декількох співробітників групи.

Спільність завдань. Слідчі та оперативні співробітники, які включені до складу СОГ, і таким чином знаходяться в єдиному організаційно-управлінському об'єднанні, виконують загальні завдання, діють з допомогою різних засобів і методів, які властиві їх діяльності.

Тимчасовий характер діяльності. Діяльність всякої СОГ, у тому числі й постійної, завжди буде обмеженою в часі на відміну від інших (штатних) формувань, наприклад, слідчого підрозділу. Це зв'язано з тим, що слідчо-оперативні групи не передбачені штатним розписом у структурі правоохоронних органів.

Участь представників різних служб і відомств. У роботі формування, яке розглядається, можуть брати участь як слідчі різних відомств (ОВС, прокуратури, СБУ, податкової міліції), так і різні співробітниками будь-якого органу дізнання, в тому числі й ті, які не є співробітниками оперативних підрозділів. Причому слідчі та оперативні співробітники, а інколи й інші спеціалісти, які включені до СОГ, продовжують входити в різні галузеві служби, і їх діяльність в якійсь мірі, як і раніше, координується керівниками цих служб.

Пріоритет процесуального керівництва. Керівником СОГ завжди є особа, відповідальна за результати проведеного розслідування, і яка володіє процесуальними повноваженнями. У справах, по яких провадиться досудове слідство, такою особою може бути слідчий, начальник слідчого підрозділу або прокурор.

На нашу думку, слідчо-оперативною групою може вважатися тільки таке формування, яке відповідає всім названим ознакам (критеріям).

Таким чином, можна сформулювати наступне визначення поняття: слідчо-оперативна група, як специфічна форма взаємодії органів досудового слідства та дізнання при розкритті та розслідуванні злочинів, – це тимчасове (позаштатне) організаційне формування, що об'єднує під керівництвом особи, яка володіє процесуальними повноваженнями по розслідуванню злочинів, співробітників правоохоронних органів та інших фахівців з метою використання властивих їм засобів і методів роботи для спільної узгодженої діяльності по вирішенню завдань досудового розслідування.

Список літератури: 1. Герасимов И.Ф. Взаимодействие органов предварительного следствия и дознания при расследовании особо опасных преступлений: Дисс. ... канд. юрид. наук. Свердловск, 1966. 2. Балашов А.И. Взаимодействие следователя и органа дознания при расследовании преступлений. М., 1979. 3. Аверьянова Т.В., Белкин Р.С., Корухов Ю.Г., Россинская Е.Р. Криминалистика: Учебн. для вузов / Под ред. Белкина Р.С. М., 1999. 4. Слинько С.В. Сущность, формы и правовые основы взаимодействия следователя с органами дознания: Дис. ...канд. юрид. наук. Х., 1991. 5. Тарасов А.А. Процессуальные и тактико-психологические проблемы раскрытия преступлений группой следователей: Дисс. ... канд. юрид. наук. Куйбышев, 1990. 6. Кокурин Г.А. Криминалистические и организационные основы деятельности следственно-оперативных групп по раскрытию и расследованию преступлений: Дисс. ... канд. юрид. наук. Свердловск, 1991. 7. Бажанов С.В. Групповой метод расследования как способ повышения эффективности предварительного следствия: Автореф. дисс. ... канд. юрид. наук. М., 1990. 8. Дознание в органах внутренних дел: Учеб. пособие /Под ред. Чувилёва А.А. М., 1986.

Надійшла до редколегії 14.03.06